2022-23

प्रा. डॉ. वनमाला सोपानराव लोंढे (एम. ए. एम.फिल. पीएच.डी.) या उज्वल ग्रामीण महाविद्यालय, घोनसी ता. जळकोट जि. लातूर येथे सहाय्यक प्राध्यापक पदावर कार्यरत असून त्या मराठी विभागाच्या विभागप्रमुख आहेत. त्या नांदेड येथील स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठाच्या संशोधन मार्गदर्शक आहेत. त्यांना 24 वर्ष अध्यापनाचा अनुभव असून त्यांनी अनेक राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये सहभाग नोंदवलेला आहे. तसेच त्यांचे राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय नियतकालिकांमध्ये अनेक शोधनिबंध प्रकाशित आहेत. त्यांचा अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनामध्ये सक्रिय सहभाग असतो.

प्रा. डॉ. संजय भीमराव तोंडारकर (एम.ए. पीएच.डी.) हे उज्वल ग्रामीण महाविद्यालय, घोनसी ता. जळकोट जि. लातूर येथे सहाय्यक प्राध्यापक पदावर कार्यरत असून ते इतिहास विभागाचे विभागप्रमुख आहेत. त्यांना 23 वर्ष अध्यापनाचा अनुभव आहे. त्यांनी अनेक राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये सहभाग नोंदवलेला असून त्यांचे राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय नियतकालिकांमध्ये अनेक शोधनिबंध प्रकाशित आहेत.

प्रा. डॉ. सचिन शेषेराव घुगे (एम.ए. बी.एड. नेट पीएच.डी.) हे उज्वल ग्रामीण महाविद्यालय, घोनसी ता. जळकोट जि. लातूर येथे सहाय्यक प्राध्यापक पदावर कार्यरत असून ते इंग्रजी विभागाचे विभागप्रमुख आहेत. त्यांना 09 वर्ष अध्यापनाचा अनुभव आहे. त्यांनी अनेक राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये सहभाग नोंदवलेला असून त्यांचे राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय नियतकालिकांमध्ये अनेक शोधनिबंध प्रकाशित आहेत.

₹895/-

AKSHITA PUBLISHERS AND DISTRIBUTORS
J-180/5-A, Ram Pratap Marg
Kartar Nagar, Delhi-110053
E-mail: abooks2019@gmail.com
Mobile: 9968063557

सत्यशोधक अण्णा भाऊ साठे उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध

डॉ. वनमाला सोपानराव लोंढे
डॉ. संजय भीमराव तोंडारकर
डॉ. सचिन शेषेराव घुगे

डॉ. वाघमारे

सत्यशोधक अण्णा भाऊ साठे

उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध

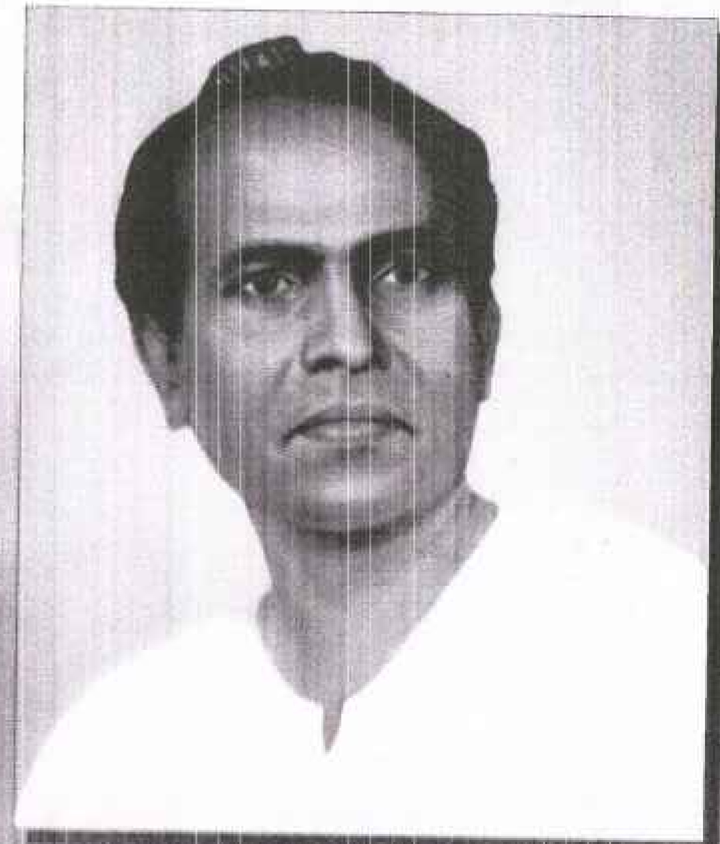

डॉ. वनमाला सोपानराव लोंढे
डॉ. संजय भीमराव तोंडारकर
डॉ. सचिन शेषेराव घुगे

सत्यशोधक अण्णा भाऊ साठे
उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध

Published by :

Akshita Publishers and Distributors

J-180/5-A, Ram Pratap Marg
Kartar Nagar, Delhi-110053
E-mail: abooks2019@gmail.com
Mobile: 9968053557

सत्यशोधक अण्णा भाऊ साठे उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध

First Edition—December–2022

ISBN: 978-93-91120-04-7

Copyright: Author

All rights reserved no part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the author.

This Book has been published in good faith that the material provided by author is original. Every effort is made to ensure accuracy of material but the publisher and printer will not be held responsible for any inadvertent errors.

PRINTED IN INDIA

Published by Akshita Publishers and Distributors, Delhi-110053. Laser Type Setting at Shahabuddin Computers, Printed at Milan Enterprises, Delhi-110002.

भूमिका

[illegible] साठे [illegible] साहित्याच्या विविध पैलूवर प्रकाश
[illegible] 'सत्यशोधक अण्णाभाऊ साठे उपेक्षितांच्या अं[illegible] रंगाचा
[illegible] हाती देताना मनस्वी आनंद हो[illegible] आहे.
[illegible] साहित्य विश्वावर प्रकाश टाकण्यासाठी ग्रंथ [illegible] संपादित
[illegible] संपादक मंडळाची अनेक दिवसांपासूनची [illegible] इच्छा
[illegible] लेखक तथा विचारवंत म्हणून अण्णा [illegible] भाऊंची
[illegible] आहे. अण्णाभाऊंनी परंपरागत, का[illegible] त्यनिक,
[illegible] लिहिला, त्यांनी जे पाहिले अनुभवले तेच [illegible] आपल्या
[illegible] आहे. ते एक वास्तववादी लेखक [illegible] म्हणून
[illegible] म्हणजे एक झंझावात [illegible] आहे.
[illegible] यशस्वीपणे पूर्ण [illegible] केला.
[illegible] विचारवंत म्ह[illegible] नून पुढे
[illegible] उपेक्षित
[illegible] जेव्हा [illegible] मराठी
[illegible] लिहिला जाईल [illegible] तेव्हा
[illegible] लागेल.' मराठी [illegible] साहित्य
[illegible] एक वेगळेपण म्हणजे, त्यांनी कसल्याही [illegible] शाळेत
[illegible] समाजाच्या शाळेतून आलेल्या [illegible] वाईट
[illegible] कुठलेही औपचारिक शिक्षण न घेता साहित्य [illegible] चे सर्व
[illegible] ताकदीने हाताळल्याचे दिसून येते. [illegible] कथा,
[illegible] पोवाडे, लोकनाट्य, नाटक, छक्कड, प्रवा[illegible] सवर्णन
[illegible] हाताळलेले दिसून येतात.

सत्यशोधक अण्णा भाऊ साठे
उपेक्षितांच्या अंतरंगाचा वेध

डॉ. वनमाला सोपानराव लोंढे
डॉ. संजय भीमराव तोंडारकर
डॉ. सचिन शेषेराव घुगे

APD
Akshita Publishers and Distributors
Delhi-110053 (India)

10. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील क्रांतिकारी नायक 49
—प्रा. पुरुषोत्तम एस. निर्मळ

11. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील बंडखोर नायक 56
—प्रा. डॉ. रंदिल गजेंद्र साहेबराव

12. अण्णा भाऊ साठे: व्यक्ती आणि वाङ् मय 62
—डॉ. नामदेव बापुराव सोडगीर

13. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील स्त्री प्रतिमा 71
—प्रा. डॉ. दिलीप साहेबराव सावंत

14. उपेक्षितांचे जगणे चित्रित करणारा लेखक अण्णा भाऊ साठे 76
—डॉ. शिवराज पाटील

15. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबऱ्या : उपेक्षितांच्या वेदनेचा उद्गार 81
—डॉ. गोविंद काळे

16. 'जग बदल घालुनी घाव' मधील आंबेडकरी तत्त्वज्ञान 87
—डॉ. भुजंग पाटील

17. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील राजकीय संदर्भाचा शोध 93
—डॉ. रजनी अ. बोरोळे

18. फकिरा कादंबरीतील सामाजिक संघर्ष : एक चिंतन 100
—डॉ. एस. पी. घायाळ

19. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील 'व्यक्ति रेखा आणि त्यांचा जीवन संघर्ष' 106
—प्रा. संदिप कोरडे

20. अण्णा भाऊ साठे यांच्या कादंबरीतील संघर्षशील 'स्त्री नायिका 111
—बेटकर वैशाली चनबस

21. अण्णा भाऊ साठे यांच्या 'माकडीचा माळ' व 'वैजयंता' कादंबरीतील भटक्याउ उपेक्षितांचे चित्रण 121
—डॉ. हणमंत दादाराव वागलगावे

22. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील आंबेडकरवाद 126
—प्रा. डॉ. पद्माकर गोने

23 अण्णा भाऊंच्या कादंबऱ्यातील स्त्रीजीवनाचे चित्रण (विशेषसंदर्भ : आवडी, चंदन, चिखलातीलकमळ, वैजयंता) 131
—बाळासाहेब निवृत्ती कराड एवं
प्रा. डॉ. बी.आर. [illegible]

24. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील समाजजीवन : एक आकलन 136
[illegible]

25. भाषाप्रभू साहित्य सम्राट अण्णा भाऊ साठे 140
—डॉ विठ्ठल जंबाले

26. [illegible]ल्या गांजल्यांचा वारसदार: अण्णा भाऊ साठे 152
—डॉ सुशीलप्रकाश चिमोरे

27. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीतील अण्णा भाऊ साठे यांचे योगदान 158
—प्रा. डॉ. गणेश गोविंदराव माने

28. क्रांतिकारी कवि, लेखक, नाटककार और समाजसुधारक – अन्ना भाऊ साठे 163
—डॉ. संग्राम सोपानराव गायकवाड

29. मानवमुक्तिचे पक्षधर : साहित्य सम्राट अण्णा भाऊ साठे 168
—प्रा. डॉ. रामकृष्ण बदने

30. अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील व्यक्तिरेखा 174
—प्रा. बालाजी गायकवाड

31 अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील स्त्री चित्रण : एक अभ्यास 185
—डॉ.वनमाला सोपानराव लोंढे एवं
सौ.सत्यभामा सोपानराव लोंढे

32. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीत अण्णा भाऊ साठे यांचे योगदान 190
—प्रा. गायकवाड मारोती गोविंदराव

एकंदर अण्णा भाऊंच्या कादंबरीतून स्त्री विषयक दृष्टिकोन उदात्तपणे मांडलेला दिसून येतो. अण्णा भाऊंच्या स्त्रियांना शेवटी माणूस म्हणूनच तिची ओळख हवी आहे.

संदर्भ

1. (संपा.) गायकवाड आसाराम – ' लोकशाहीर तथा लोक लेखक अण्णाभाऊ साठे संदर्भ ग्रंथ ' झेप प्रकाशन, नाशिक , ऑगस्ट 1996
2. डॉ. गुरव बाबुराव – ' अण्णा भाऊ साठे समाजविचार आणि साहित्यविवेचन ', लोक वाङ्मयगृह,मुंबई. दु.आ. जुलै 1999
3. संपा. प्रा. जवळगेकर शिवाजी – 'जननायक अण्णा भाऊ साठे ' ,साहित्य भूषण अण्णा भाऊ साठे कला अकादमी व संशोधन केंद्र, लातूर. 2008
4. (संपा) प्रा. अहिरे गंगाधर – ' समता संघराची पन्नास वर्षे ' या ग्रंथास बाबुराव गुरवांनी लिहिलेली भूमिका, सम्यक प्रबोधन, नाशिक 2006
5. साठे अण्णा भाऊ – 'चित्रा ',विद्यार्थी गृह प्रकाशन, पुणे.
6. साठे अण्णा भाऊ– ' चंदन' ,चंद्रकांत शेटे प्रकाशन मंदिर, कोल्हापूर
7. साठे अण्णा भाऊ–' वैजयंता', मॅजेस्टिक प्रकाशन, मुंबई.
8. साठे अण्णा भाऊ –' आवडी ' ,सुरेश एजन्सीस, पुणे.
9. साठे अण्णा भाऊ–' वारणेच्या खोऱ्यात' , विद्यार्थी गृह प्रकाशन, पुणे.
10. साठे अण्णा भाऊ– ' चिखलातील कमळ' ,चंद्रकांत शेटे प्रकाशन मंदिर, कोल्हापूर.

21

अण्णा भाऊ साठे यांच्या 'माकडीचा माळ' व 'वैजयंता' कादंबरीतील भटक्याउ उपेक्षितांचे चित्रण

–डॉ. हणमंत दादाराव वागलगावे*

अण्णा भाऊ साठे हे मराठी साहित्यात परंपरागत साहित्या ऐवजी या व्यवस्थेतील उपेक्षित,वंचित,शोषित माणसांचे साहित्य लिहिले आहे. अण्णाभाऊंनी मराठी सारस्वतात जनमाणसांचेवास्तव जीवन प्रकट करण्याचे महान कार्य केले आहे. अण्णा भाऊ हे आपल्या लिखाणाचीसुरुवात कामगार चळवळीतून केली आहे. अण्णा भाऊंनी सुरुवातीच्या काळात कामगारचळवळीसाठी गाणी रचली. त्यानंतर पोवाडे, लोकनाट्य असे साहित्य प्रकार अण्णाभाऊंनी रचलेआहेत. अण्णा भाऊ नंतरच्या काळात कथा, कादंबरी,प्रवासवर्णन अशा विविध वाङ्मय प्रकारातअण्णाभाऊंनी लेखन केले आहे . अण्णा भाऊ साठे हे शाहीर असल्यामुळे त्यांना जनतेची नाडीओळखून संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीत योगदान दिले आहेत. अण्णाभाऊंनी आपल्या साहित्यनिर्मितीची प्रेरणा ते सांगतात "मी जे जीवन जगलो अनुभवलो जे जे पाहिलो तेच मी लिहितोकल्पनेचे पंख लावून मला भरारी मारता येत नाही त्याबाबतीत मी स्वत:ला बेडूक समजतो." अशीअण्णाभाऊंच्या साहित्याची ही प्रेरणा मराठी साहित्यात पहिल्यांदाच आलेली आहे.

* सहा. प्राध्यापक, भूगोल विभाग शिवनेरी महाविद्यालय शिरूर अनंतपाळ जि. लातूर
ई–मेल– Wa[illegible]avehd@gmail-Com

अण्णाभाऊंनी आपल्या लेखनात 'मला माणसे फार आवडतात माणूसजगला पाहिजे माझी माणसाच्या माणुसकीवर श्रद्धा आहे' असे अण्णाभाऊ स्वतः नमूद करतात.अण्णा भाऊंच्या कथा व कादंबरीतील व्यक्तिरेखा हे त्यांनी पाहिलेले आहेत म्हणूनच ते म्हणताततीे माझ्या जवळची वाटतात हेच अण्णाभाऊंच्या लेखणीचे मुख्य सूत्र आहे. कारण अण्णाभाऊंनीजे साहित्य निर्माण केले ते या वर्णव्यवस्थेतील शोषित पीडित समजल्या जाणाऱ्या माणसांचेवास्तव साहित्य आहे. माझी जीवनावर निष्ठा बाळगणाऱ्या माणसांचे साहित्य आहे. या समाजव्यवस्थेतील शेवटच्या घटकातील शोषित, वंचित, उपेक्षित पोटासाठी संघर्ष करणाऱ्या माणसांचेचित्र अण्णाभाऊंनी मराठी सारस्वतात केले आहे.

अण्णाभाऊंच्या साहित्यातील नायक अत्यंत साहसी,लढाऊ, तेजस्वीआहेत. अण्णाभाऊंनी आपल्या साहित्यात पुरुषांचा स्वाभिमान,प्रखर देशभक्ती, स्त्रीचे शीलआणि मानवता ही मूल्ये घेऊन मनुवादी व्यवस्थेला विरोध म्हणून साहित्य लेखन केले आहे. अण्णाभाऊंच्या साहित्यात त्यांच्या कथा, कादंबरीतील नायक–नायिका ह्या बंडखोर, बेडर आहेत.अण्णाभाऊंनी आपल्या साहित्यातील पात्रे ही भुकेने व्याकुळ असली तरी या व्यवस्थेला शरणजाणारी नाहीत. कारण अण्णाभाऊ स्वतः सुरुवातीच्या काळात कामगार चळवळीत मार्क्सवादीप्रेरणा घेऊन लेखन केले.या साम्यवादी विचारामुळे त्यांनी कामगार चळवळीला आपले योगदानदिले आहे. परंतु या देशात वर्गवादा बरोबर या देशात मनुवादी व्यवस्था असल्यामुळे माणसामाणसातील विषमता आणि जातिभेद अतिशय टोकाचा असल्यामुळे ते अनुभव अण्णा भाऊंनाआल्यामुळे या देशातील मानवतावादी विचारवंत महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या प्रेरणेनेत्यांचा विचार आपल्या साहित्यातून मांडले आहेत. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना अभिप्रेत असणारीसमाज व्यवस्था येथे निर्माण झाली पाहिजे,ही अण्णा भाऊंची भूमिका होती म्हणून अण्णाभाऊंच्या साहित्यात सामाजिक न्यायाच्या दृष्टीने त्यांनी लेखन केले आहे. अण्णा भाऊंच्या एकूणसाहित्यात स्वातंत्र्य,समता,बंधुता व सामाजिक न्याय ही मानवी मूल्य जोपासली गेली पाहिजेत.यासाठी अण्णा भाऊंनी आपल्या कथा कादंबरीतून जसे महानगरीय जीवनातील गुन्हेगारी वृत्तीचेचित्रण काही प्रमाणात केले आहे. तर गावगाड्यातील वर्ण व्यवस्थेतील शूद्र समजल्या जाणारादलित,वंचित,शोषित,उपेक्षित हा माणूस केंद्रबिंदू ठेवून त्यांनी लेखन केले आहे. अण्णा भाऊ यागावकुसाबाहेर असणाऱ्या या व्यवस्थेतील शूद्र समजला जाणारा माणूस आपल्या लेखणीचा विषयबनवला. परंतु त्याबरोबर अण्णाभाऊंनी गावकुसाबाहेरच्या भटके विमुक्त पोटासाठी संघर्षकरणाऱ्या देशातील अन्न,वस्त्र, निवारा या मूलभूत गरजेपासून वंचित असलेल्या पोटासाठीभटकंती करत एका गावावरून दुसरीकडे जाऊन जीवन जगताना त्यांनी या व्यवस्थेतील माणसांना पाहिले. त्यामुळेच अण्णा भाऊ 'माकडीचा माळ' व 'वैजयंता'

ही कादंबरी निर्माण करून भारतीयस्वातंत्र्यानंतर या वर्णव्यवस्थेतील गावापलीकडच्या माणसांना म्हणजेच उपेक्षित भटक्यासमाजातील जाती–जमातीतील लोकांचे प्रश्न या कादंबरीत मांडून मूलगामी चिंतन या कादंबरीच्यानिमित्ताने अण्णा भाऊंनी केले आहेत.

अण्णा भाऊ साठे हे 'माकडीचा माळ' या कादंबरीत भटक्या विमुक्तजमातीतील कुटुंबाची कथा यंकू माकडवाल्याच्या निमित्ताने त्यांचे वास्तव जीवन चित्रीत केलेआहे. या कादंबरीत सुगीच्या दिवसात माकडाचा खेळ दाखवून आपले पोट भरणाऱ्या यंकूच्यावाट्याला गावातील प्रस्थापित व्यवस्थेतील दुष्ट व विलासी प्रवृतीच्या वतनदाराकडून भयंकरअनुभव वाट्याला येते त्याचे विदारक दर्शन अण्णाभाऊंनी या कादंबरीतून दाखवले आहे. तेवैशिष्ट्य म्हणजे एखाद्या भटक्या जमातीतील यंकू हा पोटासाठी आपली मुलं बाळ पोसण्यासाठीसुगीच्या दिवसात या गावाच्या बाहेर पाल ठोकून माकडाचा खेळ करत आपले जीवन व्यतीतकरत असतो. या कादंबरीतील यंकू माकडवाल्याच्या जीवनाचे दर्शन भयानक संघर्षमय जीवनजगणाऱ्या वास्तवदर्शी शोषित माणसांचे चित्र त्यांनी केले आहे. यंकूची मुलगी दुर्गा यांच्यावरघडलेल्या प्रसंगाने वाचक अस्वस्थ होतो. तशी ही कादंबरी यंकूची मुलगी दुर्गाची प्रेम कहाणीवाटत असली तरी ही कादंबरी नुसती प्रेम कहाणी नाही तर या देशातील भटक्या विमुक्तजमातीतील जीवन जगणाऱ्या गावोगाव फिरून पालात राहणाऱ्या माकडवाल्याची ती दुःखद कहाणीआहे. या कादंबरीतून केवळ भटक्यात जीवनाचे चित्र नाही तर या व्यवस्थेने दुर्लक्षित असलेल्यासमाजाचे चित्र आहे. आजही या व्यवस्थेतील गुंड,विलासी मनोवृत्तीचे वतनदार माणसे पैसा वसत्ता यांनी या देशातील गोरगरीब पीडित माणसांचे शोषण करण्यासाठी तयार असतात. हेवास्तववादी चित्र यंकू माकडवाला यांच्या कुटुंबाचे चित्रण अण्णाभाऊंनी केले आहे. त्याचीमुलगी दुर्गा या दुष्ट विलासी माणसाकडून शोषण करण्यासाठी प्रयत्न करतात. तरीही अण्णाभाऊंनी या कादंबरीत दुर्गाचे चित्रण करताना अतिशय वेगळ्या पद्धतीने दाखवले आहे. हीकादंबरी भटक्या विमुक्त जमातीतील एका माकड वाल्याची कथा नाही तर ती या समग्र समाजव्यवस्थेत अशा अनेक भटक्या जमातीतील लोकांच्या दुःखाचे चित्रण करणारी व येथील भोगवादीविलासी प्रवृत्तीच्या लोकांमुळे सामान्यांचे जगणे कसे असह्य झाले आहे. हेच आण्णाभाऊंना याकादंबरीतून निःस्पृहपणे दाखवले आहे. माकडीचा माळ ही कादंबरी म्हणजे एकूण माकडवालेयांच्याबरोबर त्या माळावर पाल ठोकून असलेल्या इतर भटक्या जमातीतील अनेक सामान्यमाणसांचे चित्रण उभे केले आहे. या कादंबरीत दरवेशी, वाळ्या डोंबारी,पर्वती डवरी,सापवाले,गारुडी, तुरेवाले, भानामतीवाले, गोसावी, फासेपारधी, नंदीवाले अशा अनेक भटके जातीजमातीतील पोटासाठी संघर्ष करणाऱ्या माणसांना माणसांच्या व्यथा वेदनांना वाचा फोडण्याचे

कार्यअण्णाभाऊंच्या या 'माकडीचा माळ' या कादंबरीने केले आहे.

अण्णा भाऊंनी माकडीच्या माळ बरोबर भटक्या जमातीतील लोकांच्याजीवन संघर्षाचे चित्र त्यांनी 'वैजयंता' कादंबरीत सुद्धा मांडले आहे. या कादंबरीतून अण्णा भाऊतमासगीर लोकांचे जीवन चित्रण केले आहेत. 'वैजयंता' कादंबरीतील 'वैजयंता' ही तमासगीरकलावंत आहे. ती पोटासाठी नाचकाम करून जीवन जगताना संघर्ष करते, परंतु तेवढेच तीशेवटपर्यंत आपल्या शीलाचे रक्षण करताना अब्रूलाही जपते आहे. अब्रूला जपताना अब्रूचे रक्षणकरताना तिला जीवघेणा संघर्ष करावा लागतो. 'वैजयंता' या कादंबरीतील नायिका (वैजयंता) हीपरंपरेने वर्णव्यवस्थेतील तमासगीर जमातीतील अप्रतिम सौंदर्य असलेली हुशार तेजस्वीव्यक्तिमत्त्वाची आहे. ती बालपणापासूनच आईच्या पायातील घुंगराचा ताल व ठेका ऐकत आलेलीआहे. त्याच नादावर खेळत असते आपला बाप कोण याचीही जाणीव वैजयंताला नाही पणसमोरील तरुणा बरोबर आपले भावविश्व कळत–नकळत ती गुंतवत जाते. आईच्या उतार वयातप्रेक्षकांना तिची आई तमाशात प्रेक्षकाना रिझवू शकत नाही म्हणजेच नाचकाम करून समाधानकरू शकत नाही. त्यातच चंद्रा नावाच्या नृतिकेकडून आईचे अपमान होते. याप्रसंगी या आईचाअपमानाचा सूड घेण्यासाठी तिची आई गजराबाई वैजयंताला (आपल्या मुलीला) एका दिवसाकरिता तमाशाच्या फडात नाचायला उभी करते. आणि हीच घटना वैजयंताच्या आयुष्यउद्ध्वस्ततेची नांदी ठरते. कारण या भटक्या जमातीतील तमासगीर स्त्री ही खरे तर पोटासाठीसंघर्ष करते. परंतु या व्यवस्थेतील कलावंताला भोगवादी प्रवृत्तीची माणसे वैजयंताच्या सौंदर्याचेलचके तोडण्यासाठी प्रयत्नशील असतात पण ही वैजयंता आपल्या शीलाचे रक्षण करते. आणिउमा नावाच्या तरुणावर जीवापाड मनोभावे प्रेम करते. असे हे शीलाचे रक्षण करणारे वैजयंताआपल्या कादंबरीतून अण्णा भाऊंनी चित्रित केले आहे.

अण्णा भाऊ अशा पोटासाठी संघर्ष करणाऱ्या शोषित,पीडित, तमासगीरांचे जीवनत्यांनी चित्रित केले आहे. अण्णाभाऊंनी या कादंबरीत कलावंताच्या जीवनातील अनेक प्रसंगअधोरेखित करताना त्यांच्या कुटुंबाचे चित्रण त्यांनी केले आहे. आजारी आई, विझलेली चूल,पोटात भडकलेली भुकेची आग आणि त्यातही वेदनादायी चित्र म्हणजे या व्यवस्थेतील माणसेआणि वैजयंताच्या देहाचे लचके तोडू पाहणाऱ्या भोगवादी प्रवृत्तीच्या संकटात सापडलेली वैजयंतावाचकास अस्वस्थ करते,असे अण्णा भाऊंनी आपल्या या कादंबरीतून अतिशय वास्तव चित्रण या

देशातील भटके विमुक्त जमातीतील लोकांचे वास्तव चित्रण केले आहे.

अण्णा भाऊ साठे यांनी 'माकडीचा माळ' व 'वैजयंता' ही कादंबरीमनुवादी व्यवस्थेतील परंपरागत मराठी साहित्यातील शोषित,पीडित माणसांची व्यथा जिवंतपणेमांडले आहेत. मराठी साहित्यात अण्णाभाऊंच्या अगोदर श्री.म.माटे व

विभावरी शिरूरकरयासारखे काही अपवादात्मक लेखकांनी गाव कुसाबाहेरच्या भटक्या विमुक्तांचे जीवन चित्रणकरण्याचे कार्य आपल्या साहित्यातून केले आहेत. मात्र परंपरागत मराठी साहित्यिकांनी यामनुवादी व्यवस्थेतील दलित,शोषित व भटक्या विमुक्तांचा असा मोठा समूह असून सुद्धा साधीनोंद या मराठी सारस्वताने घेतलेली नाही. ती कुठे आढळत नाही म्हणूनच अण्णाभाऊचे लेखनहे मानवी मूल्याच्या दृष्टीने मानवतावादी साहित्यिक म्हणून महत्त्वाचे आहे. असा हा अण्णाभाऊच्या लेखनाचा प्रवास अण्णाभाऊंनी कामगार चळवळीपासून म्हणजेच मार्क्सवादी प्रेरणाघेऊन वर्ग भेदाचा लढा लढताना भांडवलदाराशी लढा उभा केला आहे. त्याचबरोबर अण्णा भाऊंनीआपल्या लेखणीतून भारतीय समाज व्यवस्थेतील गावकुसाबाहेरची माणसेमांग,महार,रामोशी,चांभार व भटक्या विमुक्त जमातीतील दरवेशी, बाळया डोंबारी,पर्वती डवरी,सापवाले,गारुडी, तुरेवाले, भानामतीवाले, गोसावी, फासेपारधी, नंदीवाले अशा अनेक उपेक्षितशोषित माणसांचे चित्र डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची प्रेरणा घेऊन लेखन केले आहे.

स्वातंत्र्य,समता,बंधुता व सामाजिक न्याय ही मूल्ये जपण्यासाठी अण्णाभाऊंनी आपले साहित्यलेखन केले आहे. म्हणूनच असे म्हणावेसे वाटते की,या समग्र साहित्य लेखनावरून अण्णा भाऊहे मानवतावादी लेखक आहेत हेच सिद्ध होते.

संदर्भ ग्रंथ

1. लोकसाहित्यिक अण्णा भाऊ साठे समग्र वांङ्मय, संपादक उत्तम बंडू तुपे व इतर.
2. अण्णा भाऊ साठे,समाज विचार आणि साहित्य विवेचन, बाबुराव गुरव.
3. अण्णा भाऊ साठे व्यक्ती साहित्य आणि समीक्षा, संपादक डॉ. राजकुमार मस्के, डॉ.लहू वाघमारे.
4. अण्णा भाऊ साठे साहित्य मूल्यमापन, डॉ. महादेव गादेकर.
5. महाराष्ट्रातील भटके विमुक्त सद्यस्थिती आणि आव्हाने, संपादक अनिल सपकाळ.
6. भटक्या जाती जमाती, रामनाथ चव्हाण.